

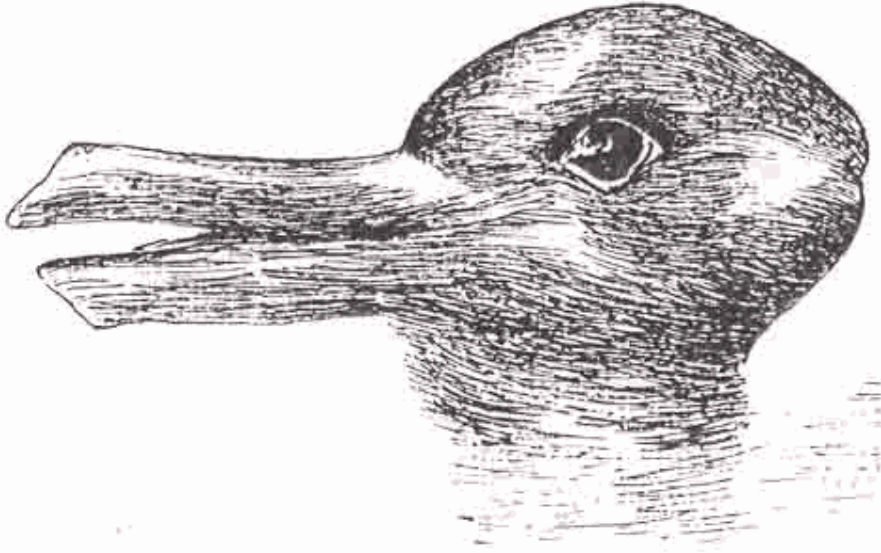
BİLGİ KURAMI DERS NOTLARI

- a) $2 \times 2 = 4$
- b) Bir üçgenin iç açıları toplamı 180'dir.
- c) Hız, birim zamanda alınan yoldur
- d) Bir ısı kaynağından ısı çekip buna eşit miktarda iş yapan ve başka hiçbir sonucu olmayan bir döngü elde etmek imkânsızdır.
- e) Fransız Devrimi 1789 yılında gerçekleşmiştir.
- f) Bilimsel Devrim, 1543 yılında Kopernik'in Göksel Küreler Üzerine adlı kitabının yayınlanmasından 1687'de Newton'un Principia adlı eserinin yayınlanmasına dek geçen süreçte gerçekleşmiştir.
- g) Genel olarak insanlık, özelde ise tüm toplumlar tarihleri boyunca üç evreden geçerler. Teolojik evre: fenomenlerin tanrısal ya da manevi nedenlerle açıklandığı evre insanların her şeyi din ile açıkladığı bu dönem ortaçağa kadar uzanır.

Metafizik evre: olayların oluşunun soyut kuvvetlerle açıklandığı dönem toplumsal olayların özgürlük eşitlik gibi soyut kavramlarla açıklanması 1789 a kadar sürmüştür.

Pozitif evre: bu evrede insan sadece gözlemlenebilir olana yönelir. Yalnızca olaylar arasındaki yasalar ya da değişmez bağlantılar incelenir. Bu evre insan düşüncesinin ve gelişiminin en yüksek basamağıdır.

- h) İnsanlar doğaları gereği iyidir.
- i) Doğru bilgi, nesnesine uygun olan / tekabül eden bilgidir.

- j) Yukarıdaki resimdeki 'şey' bir ördektir.
- k) Yukarıdaki resimdeki 'şey' bir tavşandır.

Menon: Peki ama, Sokrates, ne olduğunu hiç bilmediğin bir nesneyi nasıl araştırabilirsin? Hiç bilinmeyen bir şeyi araştırmak için, onu ne şekilde tasarlayacaksın? Diyelim ki, bahtın oldu da iyi bir nokta buldun, bu noktanın o nesneye ait olduğunu nerden anlayacaksın?

Sokrates: Ne demek istediğini anlıyorum, Menon. Mantık oyuncularının o tanınmış sözünü ortaya atıyorsun. O söze göre insan için ne bildiği şey üzerinde araştırmada bulunmak mümkündür, ne de bilmediği şey üzerinde; bilinen şey üzerinde araştırma lüzumsuzdur, çünkü zaten bilinir. Bilinmeyen şeye gelince, ne araştırılacağı bilinmediği için araştırma olmaz.

(Menon, 80e)

EPİSTEMOLOJİ: “Felsefe” sözcüğü Yunanca *Philosophia* sözcüğünden gelir ve kökeninde *Philo – sophia / Sevgi – bilgelik (Bilgelik-sevgisi)* anlamına gelir [İlk olarak Pythagoras tarafından kullanılmıştır]. Bu bağlamda, felsefe **gerçeği ve doğruluğu araştırma ve bilme** etkinliğidir. Gerçeği bilme etkinliği olarak açığa çıkan felsefe öncelikle ontoloji olarak kendisini göstermiştir. Sofistlerle başlayan süreçte, bilginin kendisini konu edinmesiyle epistemoloji, felsefi kavrayışın tamamlayıcısı olmuştur. Bu çerçevede **epistemoloji, bilginin olanaklı olmasına, doğruluğuna, geçerliliğine, kaynağına, doğasına ilişkin araştırmayı kendine konu edinen bir felsefe disiplini**dir. **Epistemoloji**, Yunanca *episteme* (bilgi) ve *logos* (bilgi, açıklama, kuram, akıl) sözcüklerinden oluşur. Episteme, sanı, inanç ve kanı (doxa)dan farklı olarak doğru bilgi, bilimsel bilgi, sistematik bilgi demektir. Logos sözcüğünün çağımızdaki karşılığı sistemlilik, dizgesellik, düzenlilik ve bilim anlamı taşır.

Tartışma Metni:

Epistemolojik problem, üçlü bir kavramsallaştırmayla çerçevelenmektedir. Bu kavramlar, ‘temsil’ (representation), ‘gerçeklik’ (reality) ve ‘görüntü’dür (appearance). Bu üç kavram arasındaki problematik ve hatta ‘gerçeklik’ kavramının kendisi ‘temsil’ ile başlar. Epistemoloji-öncesi insanlık tarihine ilişkin “Bilişsel Devrim” ve “Bilgi Ağacı Mutasyonu” hipotezi de bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Bu hipoteze göre yetmiş ila otuz bin yıl önce ortaya çıkan yeni düşünce ve iletişim biçimleri anlamına gelen ve Sapiensi farklılaştıran Bilgi Ağacı Mutasyonu yeni bir dil-yetisi açığa çıkarmıştır. Bu dil-yetisi, insanlık ve hatta hayvan türleri açısından ilk değildir. Karmaşık iletişim biçimleri pek çok hayvan ve insan türünde (Homo rudolfensis, Homo erectus, Homo neandertalensis) mevcuttur. Sapiens dilinin “gerçekten özgün olan tarafıysa, insanlar ve aslanlar hakkında bilgi paylaşımına olanak sağlamasından çok, var olmayan şeyler hakkında bilginin aktarılmasını sağlamaktır. Bildiğimiz kadarıyla sadece Sapiens hiç görmediği, dokunmadığı ve koklamadığı varlıklar hakkında konuşabiliyor” (Harari, 2016: 36, 37). O halde, insanlık tarihinin Bilişsel Devrimi, genlerinde Bilgi Ağacı Mutasyonu adı verilen bir mutasyonun gerçekleşmesinin ardından temsiller üretebildiği dil-yetisini geliştirebilmesidir. Dilin kökenini epistemolojiyle ilişkilendiren tespit ise şudur:

Dil bir temsile ‘bu gerçektir’ denmesiyle başlar. (...) Gerçeklik antropomorfik bir yaratıdır. Gerçeklik insan ürünü olabilir, ancak o bir oyuncak değildir, bilakis o insan yaratılarına göre ikincildir. İlk büyük insan icadı temsildir. Bir defa temsil etme işi yapılabildiğinde, ikinci dereceden bir kavram bunu takip eder. Bu gerçeklik kavramıdır, ancak birinci dereceden temsiller var olduğunda içeriği olan bir kavram (Hacking, 2016: 172).

Tespitin ana fikri kolaylıkla bir tür idealizm ile karıştırılabilir görünmektedir. Ancak böylesi bir karıştırma ontolojiyi önceleyen bir bakışın ürünüdür. Gerçeklik, insan dilinden önce de vardır. Gerçekliğin ‘gerçeklik’ olarak kavramsallaştırılması ise zorunlu olarak temsile görelilik olarak ikincildir. Bu, aynı zamanda epistemolojinin ontolojiye öncelenmesidir. Bu bakış açısına göre, önce temsillerin yapımı gelir, ardından “temsillerin gerçek ya da gerçek dışı, doğru ya da yanlış, sadık ya da sadakatsiz şekilde yargılanması” söz konusu olur. Sonunda da dünya ortaya çıkar (Hacking, 2016: 172).

O halde doğruluk ve onunla ilintili olarak bilgi problemi, temsilin alternatif tarzlarının açığa çıkmasıyla doğmuştur. İnsanın hiç görmediği, dokunmadığı ve koklamadığı varlıklar ya da burada ve şimdi el-altında bulunmayan şeyler hakkında konuşabilmesini olanaklı kılan temsilin mümkünlüğüdür. Ancak, her temsil eş-değer değildir. İşte bu eş-değer olmama durumu alternatif temsiller arasında farkın neye göre ve nasıl belirleneceği problemine yol açar. Karl Popper da bu problemin tarihini insana özgü dilin (o bu terimi kullanmasa da esasında insana özgü dilden ziyade bir insan türüne özgü, yani Sapiense özgü dilin) icadıyla başlatır.

İnsana özgü olan dilin icadı, olanları bildirme, anlatma olanağıyla bağlantılıdır. Bu da bazen bildirilerin dileklerle süslenmesine yol açar. Öyküler anlatılmaya başlanır ve bunlar bazen birbirleriyle çelişebileceğinden, doğruluk sorunu ortaya çıkar- bir anlatının veya bir bildirinin, örneğin bir av hakkındaki bildirinin, doğruluğu veya yanlışlığı problemi. Bildirinin doğru mu, yoksa dileklerle süslenmiş bir uydurmaca mı (yani avcı palavrası) olduğu problemiyle birlikte hayati önemdeki doğruluk problemi başlar (Popper, 2015: 89).

‘Avcı palavrası’nın mevcudiyeti, her ‘avcı hikayesi’nin ‘palavra’ olduğu anlamına gelmez. Ancak soru şudur: Hangi hikâye(ler) palavra, hangi hikâye(ler) değil ve bir ‘hikâye’nin ‘palavra’ olmaması ne anlama gelmektedir? Alternatif temsiller ya da temsil tarzları (sistemleri) olmaksızın doğruluk ve gerçeklik problemleri de var olamazlar. Ancak bu problemlerin kuramsal teşhisi (ve dahi kuramsal çözümü) için gerekli olan epistemoloji, problemlere görelilik olarak oldukça gençtir. Ancak doğa biliminin kökenindeki doğa felsefesinde alternatif temsiller yarışmaya başladığında (Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Demokritos, Empedokles), bir yandan da Parmenides’le birlikte ‘episteme’ (bilgi) / ‘doksâ’ (kanı) ayrımı entelektüel gündeme getirilebilmiştir. Bu ‘ilk temsiller’ pür ontoloji gibi görülüp ‘kutsansa’ dahi, epistemoloji olmaksızın daima eksiktirler. Çünkü esas ‘gerçeklik problemi’, epistemoloji olmaksızın kavranamaz.

BİLGİNİN TANIMI

Bilginin standart tanımı: Haklılandırılmış / GEREKÇEKENDİRİLMİŞ doğru sanı. / Doğruluğu gerekçelendirilebilir sanı → Bir şeyi bilmek için ona ilişkin bir sanımız olması gerekir ve bir ifadenin bilgi olması için onun bir şeyin bilgisi olması gerekir. Bir şeyin bilgisi olarak da bir ifade formunda olmalıdır. O halde bilgi, dilsel bir şeydir. Dil / ifade / önerme ile nesnesi arasında bir tür ilişki bulunmalıdır. Bu ilişki gösterilebilir / tespit edilebilir olmalıdır. Bu gösterilebilirlik ifadenin bilgi olduğuna ve doğru bilgi olduğuna yeterli gerekçeleri üretebilecek nitelikte olmalıdır.

Gerekçelendirmeye Bağlı Sonsuz Geriye Gidişler: ‘Şüpheli’, inançlarımızın / sanılarımızın olduğu gerçeğini tartışmaz, hatta daha da önemlisi bazı inançlarımızın / sanılarımızın doğru çıkabileceği gerçeğini de tartışmaz. Saldırısını bilginin üçüncü koşuluna, yani doğru inançlarımızın / sanılarımızın gerekçelendirilmesi gerektiği koşulunda yoğunlaştırır ve

inançları gerekçelendirme sürecinin ölümcül bir sonsuz geri gidişin (infinite regress) tuzağına düştüğünü iddia eder.

- Ne zaman bir inanç gerekçelendirilmeye ya da onun için bir sebep verilmeye çalışılırsa bütün yapılan sahip olunan bir başka inanca göndermede bulunmaktadır. Fakat bu diğer inancın kendisi bir gerekçeli inanç olmadıkça, hiçbir ilerleme kaydedilmemiş olur. Eğer bu sefer de ikinci inanç gerekçelendirilmeye çalışılırsa bu kez de bir üçüncü inanca gönderme yapılacaktır. Ve bu sonsuza dek (ad infinitum) devam eder. Sözde gerekçelendirmeler, sorunu başka inançlara kaydırmaktan ibarettir. Hiç kimse sonsuz bir gerekçelendirme silsilesini gerçekte tamamlayamayacağına göre, herkes inançlarını gerekçesiz varsayımlara dayandıracaktır. Salt kanılara dayanan her şey salt kanılardan ibarettir ve bu durumda bütün o görkemli bilgi binası çöker.
- İkinci sonsuz geri gidiş, tanımların sonsuz geri gidişidir. Bir sözcüğün anlamını bilmek, o sözcüğün ne anlama geldiğini söyleyebilmek ya da onu tanımlayabilmektir. Tanımlama yaparken başka sözcükler kullanılır ve onların da tanımlanmaları gerekir. Ve bu böyle ad infinitum devam eder.

‘Şüpheli’ye karşı olası yanıt:

İki tür bilgi türü ve iki tür terim veya kavram arasında ayırım yapmak.

- (1) Daha fazla gerekçelendirme istemeyen temel önerme, ilk ilke veya aksiyomların dolaysız bilgisi;
 - (2) Temel önerme, ilk ilke veya aksiyomlar aracılığıyla gerekçelendirilmesi gereken önermelerin dolaylı ya da türetilmiş bilgisi.
- (1) Anlamları açıklama gerektirmeyen, çünkü doğrudan doğruya açık olan ilksel kavramlar;
 - (2) Anlamları ilksel kavramlara dayanarak açıklanması veya tanımlanması gereken tanımlı kavramlar.

Açığa çıkan sorular:

- **Belli önermelerin (ve belli terimlerin anlamlarının) doğruluğuna dair dolaysız bilgimizin kaynağı nedir?**

İnsan bilme etkinliğinde **bilen**; yani **özne**; karşılaştığı nesnelere ise **bilinen**; yani **obje(nesne)**dir. O halde **bilme etkinliği, özne (bilen) ve nesne (bilinen) arasında oluşan süreçtir**. Böyle bir etkinliğin sonucunda çıkan ürüne de bilgi adı verilir.

Bilgi, özne ve nesne arasında kurulan bağdan oluştuğuna göre, bu bağlar ancak özne tarafından kurulabilir. Çünkü nesneye yönelen ve onu algılayan, anlayan ve açıklayan öznedir. Bu bağlar, **bilgi aktlarıdır** (algılama, anlama (kavrama) ve açıklama) ve bunları kuran da öznedir. **Nesne (bilinen), öznenin yöneldiği pasif konumdaki bir olgu, olay veya varlıktır**. Nesnelere yönelen özne, onlar üzerine düşünerek, bir zihinsel etkinlik gerçekleştirir. Bu etkinlik sonucu kavramlara ve kavramlardan kalkarak önerme ve çıkarımlara ulaşır. İşte, varılan son nokta (önerme / çıkarım) bilgiyi verir. [**Yargı** = Önerme / **Çıkarım** = akıl yürütme; en az iki önerme arasındaki ilişki sonucu birinden diğerini çıkarmak ya da belirli sayıda önermeden bir genellemeye ulaşmaktır.]

Algılama aktı → “Yanımda duran bu masa kahverengidir.” [Somut nesnelere üzerine yapılan duyu deneyleri sonucu elde edilir]

Anlama aktı → Sezgisel ya da zihinsel içerikli olabilir. “Şu resimdeki hakikati kavradım”

Açıklama aktı → Nesnenin bilgisini nedenleri, gerekçeleri veya kanıtları ile adım adım verilmesidir.

Hempel bu açıklama modelini Toricelli deneyi ile örneklendirir. (Hempel, 1966: 50) Buna göre, yaklaşık bir metre uzunluğunda olan bir ucu kapalı cam borunun içi tamamen civa ile doldurulduktan sonra, boru ters çevrilerek içi civa dolu üzeri açık bir kabın içine bırakıldığında civanın bir bölümünün kaba boşalıp ardından belirli bir miktar civanın sabit kaldığı gözlemlenir. Bu durumda borudaki civanın yüksekliği 76 cm olarak ölçülmüştür. Civanın tamamının kaba boşalmamasının nedeni, üzeri açık kabın üzerindeki hava basıncı ile civa basıncının dengelenmesidir. Deney sayısı mümkün olduğunca artırıldığında ve farklı genişliklerde borular kullanıldığında yüksekliğin sabit olarak 76 cm’de kaldığı gözlemlenir. Böylelikle deney mümkün olduğunca yinelenerek ve bu yinelenme olanağı her zaman açık olmak üzere tümevarım yoluyla bir yasaya ulaşılmış olmaktadır. Bu yasa hava basıncı ile civa basıncı arasında koşullara bağlı sabit bir ilişki kurmaktadır. Açıklanması gereken olgu, deniz seviyesinden yükseldikçe civa seviyesinin düşmesi fenomenidir. Bu fenomenin açıklanması, tümevarım ile ulaşılmış yasaya dayalı olarak ortaya koyulur. Buna göre, deniz seviyesinden yükseldikçe, bu yükseklikle orantılı olarak civa seviyesi düşmektedir. Deniz seviyesinde yapılmış deney ve gözlemlerle ulaşılan yasaya göre bu durum, yüksekliğin artmasıyla hava basıncının düşmesi olarak açıklanır. Kabın açık bölümünün üzerine etki eden hava basıncının düşmesiyle daha fazla civa kaba boşalmakta ve böylece kapalı borunun içindeki civa miktarı azalmaktadır.

Görüleceği üzere bu deneyde örneklenen modelde, öncelikle tümevarım ile ulaşılmış ve düzenli empirik bağlantıları (civa seviyesi ile hava basıncı arasındaki bağlantı) ifade eden genel yasaya bağlı olarak belirli bir özel fenomen (deniz seviyesinden yükseldikçe civa seviyesinin düşmesi) açıklanmaktadır. Hempel bu genel yasaya, *kapsayıcı yasa* ve bu tür yasalara bağlı açıklama modeline de *tümdengelimsel-yasal açıklama* (deductive-nomological explanation) adını vermektedir. (Hempel, 1966: 51) Bu açıklama modeli, bilimsel açıklamanın sağlaması gereken iki koşulu da yerine getirmektedir.